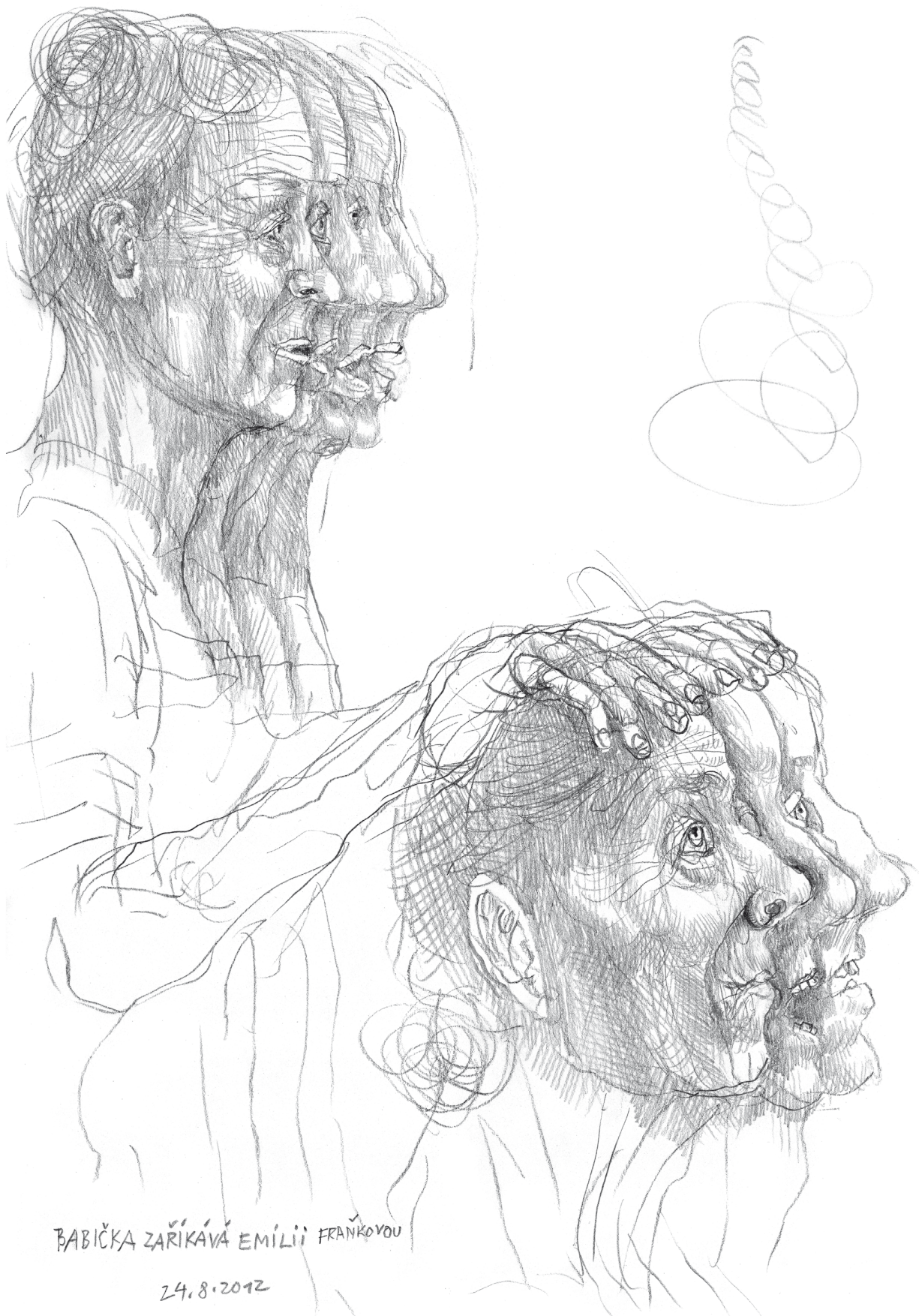

J I Ř Í A N D E R L E

LÁSKA *za* LÁSKU

RADI\$ERVIS

BABIČKA ZAŘÍKÁVÁ EMÍLII FRANKOVOU

24.8.2012

J I Ř Í A N D E R L E

LÁSKA *za* LÁSKU

*Život je jako jízda na kolotoči.
Nejdřív nasedneme,
pak se roztočíme stále rychleji,
stoupáme vzhůru, a když jsme nejvýš,
kolotoč se zastavuje, náš let končí
a my klesneme na zem,
odkud jsme vzlétli.*

*Bohumil Hrabal řekl:
Vzpomínka je druhá přítomnost.
A někdo jiný řekl:
Vzpomínka je jediný ráj, z něhož
nemůžeme být vyhnáni.*

J. A.

Tato kniha je věnována mým rozhlasovým posluchačům, mé ženě Miladě
a všem, kteří obohatili mé dětství.

J. A. 19. října 2013

ÚVODEM

Čas věnovaný pořadu *Láska za lásku* se nedá spočítat. Na počátku byla moje dost odvážná a ne dost rozmyšlená nabídka, aby se přítel Jiří Anderle pokusil vyprávět příběhy o rodném Pavlíkově, o milované babičce a mamince, o příbuzných a známých, kamarádech, spolužácích, sousedech, ale také o prvních obrázcích krajiny, o studánkách a polích, kytkách a broucích ve vysoké trávě.

V nabídce bylo i to, že vše nějak upravím, sestříhám, rozdělím do jednotlivých epizod, spojím hudbou, která pomůže utváření nálady a poskytne posluchačům prostor pro vlastní vzpomínky. Riziko tohoto pokusu bylo od začátku zřejmé, kráčeli jsme po neprošlapaném chodníčku rozhlasové tvorby. Přidal se i fakt, že Jiří se chtěl vyhnout rozhlasovému studiu a zvolil si vlastní ateliér, aby obklopen svými obrazy a ve společnosti papouška Žandy poutavě vyprávěl.

Trochu jsme se uklidnili po prvních ohlasech posluchačů. Často se inspirovali vzpomínkami vypravěče a vybavovali si i své příběhy.

Nad pracovním stolem mám dodnes dopis psaný velkými písmeny: „Dík za barevný obraz světa, který jste nám dokázal přiblížit.“ To byla velká poklona nevidomé posluchačky malíři a grafikovi, který má ve své paměti nečekané podrobnosti, jež viděl, maloval a jako málokdo je dokázal vyjádřit i slovy.

Tentokrát nebudete poslouchat slova, věty a příběhy. Budete je číst a dívat se přitom na kresby lidí a lidiček, o kterých se v pořadu mluvilo. Nevím jak vás, ale mne bude při čtení doprovázet i hlas Jiřího. Zním ho za ta léta důvěrně, s pokorou jsem přijal roli člověka, který jeho talentu chtěl sloužit a snažil se, aby se to vše prostřednictvím rozhlasového pořadu dostalo i k vám.

Vladimír Príkazský

MILÁ
MURDOVAN

FRANTA PERTL

JÁ

TO DĚLO MUSÍME
ZASTŘÍLET!
NEJLIP DO DŘEVĚNEJCH VRAT!
TAJNĚ DOJEDEM KESKOUPEJM!

MIREK STEINBACH

NEŽ JSEM ZAČAL PSÁT

Láska za lásku se jmenuje swingová skladba, která se stala znělkou pořadu vysílaného Českým rozhlasem už šestnáct let a dala mu název. Tenkrát mě navštívili rozhlasoví dramaturgové Jan Kolář a Jiří Němeček, a když v mém ateliéru viděli hromady kompaktních disků, zeptali se mě, jestli bych nechtěl v rádiu jednou v měsíci přehrávat, co rád poslouchám, a vyprávět o tom. Tak mi poskytli příležitost, abych si uvědomil, čím vším mě rozhlas obdaroval. Od dětství jsem se na tu dřevěnou skříňku nemohl vynadávat. Barevná světýlka nad stupnicí popsanou jmény vzdálených měst, zelenomodré magické oko rozevírající se jako motýlí křídla, to všechno probouzelo fantazii. Naše city jitřily i povznášely baladické pohádky, rozhlasová dramata, četba slavných románů, poezie i nezapomenutelné koncerty.

Nabídku jsem přijal s překvapující podmínkou. Protože jsem malíř, takový úkol musím brát jako experiment, nebudu požadovat honorář a daruji pořad posluchačům k 75. výročí vzniku rozhlasového vysílání u nás. Ne nadarmo se říká, že člověk se více raduje z toho, když dává, než když bere.

Prvního května 1997, po odvysílání první hodiny komentované hudby, mi rozhlasový režisér a dramaturg Vladimír Příkazský navrhl, abychom se spolu pokusili vytvořit typ pořadu, který v rozhlase chybí – totiž vyprávění vzpomínek podmalovaných hudbou. Zkusili jsme to a byli jsme překvapeni množstvím dopisů, žádajících pokračování. Velká odezva pořadu Láska za lásku přiměla Vlada k myšlence mé vyprávění zpracovat tak, aby mohlo být vydáno jako kniha. Bez Vlada Příkazského by nevznikly ani pořady, ani kniha.

J. A. podzim 2013

CESTY

Byl to nápad šťastný, nebo troulalý? Má malíř, pro kterého je přirozenější kreslit a malovat, vyprávět příběhy a skládat slovy obrazy, které zůstaly hluboko zasuté, zaváté časem a událostmi dnů? Kam posouvat hranice toho, co se vyprávět má, a co už ne? Kdo z posluchačů rozhlasu bude chtít poslouchat malířovo vyprávění a být svědkem dávných časů, představovat si události, které se odehrály před šedesáti a více lety, a navíc nějakému vzdálenému člověku?

Jenom váhavě jsem se odhodlával povídat o obyčejných věcech, prozrazovat tajemství, která si skoro každý nechává pro sebe. Napadaly mě příběhy obyčejné, bez dramatických zápletek a překvapivých point, ale i příběhy, které trvale poznamenaly osudy lidí.

Když ale vypravěč pozná, že ty jeho prosté historiky probouzejí, a někdy dokonce podněcují vzpomínání jiných, ostych pomalu mizí a chuť roste. Pak se dostavilo i poznání, že to neučesané vyprávění posluchače docela baví. Tam někde jsou kořeny, proč a jak vznikal pořad *Láska za lásku*. Navíc kouzelná moc rádia ponechává posluchačům vzácný prostor pro fantazii a z mých vzpomínek vyvstane i jejich prožívání, vidění světa, podobný osud i úděl. V mém vyprávění může být i jejich člověk, s podobným osudem a údělem.

A tak se stalo, že během téměř šestnáctiletého vyprávění v pořadu *Láska za lásku* jsem se vracel k příběhům mé rodiny, k prababičce, babičce, dědovi, k tatínkovi, který mi umřel, sotva jsem začal chodit do školy, povídal jsem o laskavém a pokorném otčímovi, který svůj život spojil s osudem mé maminky, a tím také s životem mým, o tetě, která mi kdysi, když jsem byl ještě student, řekla: „Moc ráda bych měla od tebe obraz, který ti zaplatím, Jiříku!“ Můj ty smutku, tetě Helence, sestře mojí maminky, která žila v Otročíně, bych namaloval stovky obrázků, jaké by si přála, jenom tak, pro její a mou radost. Ale teta Helenka byla hrdá na to, že mi jako první zadala placenou zakázku. I přes protesty jsem musel od ní přijmout tři sta korun.

Vzpomínal jsem na včely a holuby, na krávy s telátky v naší stáji, na koně patřící bohatším hospodářům, každého jsme znali jménem, vždyť je při kování oslovoval kovář. My kluci jsme stávali opodál s otevřenou pusou, ohromeni žhnoucí výhní jsme vdechovali kořeněnou vůni škvířených kopyt a sledovali, kdy rozžhavená podkova zakouří na kopytě a pak zasyčí v kádi plné vody, stojící u kovadliny. Ponořením žhavé podkovy do studené vody rudé železo zčernalo, zakalilo se a ztvrdlo na kámen.

O slepicích na dvorku mé babičky jsem vyprávěl, o kamarádech z ulice a ze školy, o „božích lidech“ z mé rodné vesnice Pavlíkova, která leží pár kilometrů od Rakovníka. Tam jsem poprvé seděl ve školní lavici a později jsem kalhotami leštil ty v rakovnické měšťanské škole. Odtud mne pihovatý, někdy trochu prchlivý, ale převážně laskavý třídní učitel Mostecký vyslal na životní pouť. V lednu roku 1951 mi s vážnou tváří řekl, že sice směrnice ministerstva žádá, aby kluci po ukončení školy nastoupili do hornických učilišť, ale on že pro mne vyjednal výjimku. Protože mám talent, nebudu horníkem, ale budu v Praze studovat výtvarné umění – pokud ovšem projdu přijímacími talentovými zkouškami. Jako výhybkář na rakovnickém nádraží přehazuje vlakům koleje, tak učitel Mostecký výhybku mého osudu přehodil směr umění. V kreslárně umělecké průmyslovky jsem musel nakreslit povalený kbelík, vedle ležící hadr a koště opřené o zeď. Dalším úkolem byla figura. Nakreslil jsem běžícího partyzána střílejícího ze samopalů a byl jsem přijat.

Tenkrát jsem měl štěstí, ve správnou dobu jsem potkal správného člověka – učitele Jana Mosteckého. Vlastně to on rozhodl o mém osudu.

Ale nebyl sám. Svou roli v mém osudu sehrál můj otčí. Řekl nám to až o deset let později, v červnu 1961. Z rukou rektora Akademie výtvarných umění jsem tehdy převzal diplom absolventa, Smetanovo kvarteto zahrálo Z mého života, maminka si utírala slzy dojetí, ale otčí se usmíval. Na obědě v nedalekém hotelu Belvedere, kde byla s námi i má první láska a spolužačka Milada, se kterou jsem chodil už sedm let, začal otčí vyprávět.

„Tenkrát, v roce 1951, si mě předvolali na výbor partaje. Míro, ty teď máš kluka, kterej by měl jít študovat malířství do Prahy, a nejvyšší místa

chtějí od nás doporučení. My ho ale nemůžeme voštemplovat, protože ty nejsi členem KSČ. Já jim řek, ale pánové, já už jsem předsedou fotbalového a hokejového klubu, předsedou včelařů a místopředsedou divadelního spolku, členem dobrovolných hasičů, a jako živnostník mám vstoupit do KSČ? Dyť to nejde dohromady! Víte, že jsem na rukou živ. Sloužím vám, holím a stříhám vás i vaše děti, vaše ženský onduluju, dělám jim hlavy, ale do KSČ, to ne! A víte, co mi řekli? To je sice hezký, ale ten tvůj Jiřík chce jít študovat za naše dělnický peníze, teď je to na tobě. Buď vstoupíš do partaje a my jeho žádost doporučíme, nebo kluk holt bude na horníka, nebo v JZD bude zedničit a jezdit traktorem! Při podepisování jsem jim ale řek, že tím jsem se komunistou nestal, ale jsem jen u komunistů. Teď jim tu legitimaci co nejdřív vrátím. Vám uškodit nemůžu, protože vy půjdete brzo k nějakému divadlu a budete jezdit po světě.“

S Miladou jsme byli jeho příběhem překvapeni a dojatí, poděkovali jsme oběma rodičům a bylo nám také jasné, proč se během slavnostního ceremoniálu otčím usmíval.

Vyprávění se rodilo v mém ateliéru, kde vedle malířského stojanu a kreslířského stolu stojí mikrofon. Zaznamenává slova, zachycuje rozpaky, odhalí váhání, tichem vyznačí místa mlčenlivého hledání v paměti. Ta drobná kulatá věc, potažená šedým porézním návlekiem, vyhlíží nevinně, ale je nemilosrdná a prozradí jak záchvěv vroucnosti, tak sebemenší neupřímnost. Že to tak chodí, jsem poznal i při malování. Čím více citu do obrazu vložíš, čím víc jsi otevřený při vyprávění, tím více upřímnosti bude vyzářeno na diváka nebo posluchače.

Vedle toho mého pracovního stolu, hrajícího všemi barvami, stojí klec s papouškem Žandou. Kamarádem, který bystrým očkem, připomínajícím šedě lemovaný korálek s černou tečkou uprostřed, pozorně sleduje mé zápolení se slovy a dokáže i žárlit, když se mu zdá, že si víc povídám s mikrofonem než s ním. Neumím si představit, že bych seděl v rozhlasovém studiu a za sklem by byli ti, co obstarávají nahrávací techniku, a ještě by mě mohli rušit připomínkami. Tam bych se nemohl soustředit a určitě bych se styděl za to, že ve snaze dobrat se podstaty děje se tak odkrývám. Tam by se určitě vzpomínkám nedařilo, před očima by se nevynořovaly

podoby lidí ani krajin. Tam bych si asi nevzpomněl na slepého Emíla, kterého jsme vodili skoro každý den z jeho pastoušky na oběd k dobrým sousedům v Pavlíkově. Ani bych si nevybavil pohled na Merglovou skálu, malou narudlou vyvýšeninu za Pavlíkovem, kde jsme si vyhrabávali malé jeskyňky a v kahánku z plechovky od krému na boty jsme pálili smůlu z borovic, kousky mechu a zbytky svíček, nalezených za hřbitovni zdí.

U mikrofonu v mém ateliéru je všechno prostší, a zároveň bohatší. Přivřu oči, a vedle mě stojí hodinář Gladkov, poštmistr pan Ráža a jeho kolega Ledvinka, krejčí Podolka, taky bubeník pan policajt Kepart, truhlář Beneš v parádní hasičské uniformě, ale i kapela, ve které jsem hrál kdysi na buben. Jsou tam nejenom všichni moji lidé, ale i nádherné krajiny Austrálie, Tasmánie, Řecka, Skotska, panoramata Alp, gondoly plující v Benátkách, mrakodrapy New Yorku, melancholické fjordy v Norsku. Vynoří se i vzpomínky na jeviště ve slavných divadlech, kde jsem poznal úspěchy, ohlušující potlesky a provolávání Bravo! Ale když jsem po představení v pařížské Olympii viděl, že na bulváru před divadlem proudí život, jako kdyby se žádné bravo nekonalo, přestal jsem úspěchům věřit. Uvědomil jsem si, že nejdůležitější pro mne bude to, co namaluji. To všechno je taky součástí mých vzpomínek, protože mi bylo dopřáno, abych osm let s Černým divadlem pod vedením spolužáka z grafické školy a kamaráda Jiřího Srnce poznával svět. Mám rád domov a nikdy jsem nepomýšlel na emigraci. Stejně smýšlela i Milada, moje bývalá spolužačka, kolegyně v souboru a má budoucí žena.

Teď, když se blíží osmdesátka, život se mi zdá zázračnější. Vážím si každé šťastné chvíle a těším se, co mi přinese další den. Vybírám si to, co mi poskytne nejvíc radosti. Může to být kresba, černobílá nebo barevná, můžu domalovávat staré obrazy, protože si myslím, že obraz není nikdy dokončen, je jen opuštěn. Nebo začít obraz nový, nebo do měděné desky vyrývat grafiku. Také se mohu těšit, až zapnu mikrofon a budu vyprávět příběhy pro pořad Láska za lásku. Často se divím, jak všechno poznané a viděné do sebe zapadá, že je to soukolí v hodinách měřících náš čas.

Každý víme, že právě ten čas je po zdraví to největší bohatství, letí ale tak rychle, že z toho, co jsem prožil, stačím namalovat už asi jen málo. Ten pocit

mě bolestně pronásleduje často. Dokonce už v mládí jsem odmítal chodit se spolužáky na pivo s odůvodněním, že smrt mě honí. Asi to znělo divně, protože se mi smáli, ale já jsem byl kreslením a malováním úplně posedlý.

Poslední dobou víc než dříve maluji vzpomínky na krajiny mého dětství. Na nich cesty do polí, lemované dozrávajícím obilím, vyprávějí příběhy o životech plných dřiny. Na nich září krása rudých vlčích máků, modř chrp, svítících jako maminčiny oči, a pianissimem zní fialový koukol. Po nebi plují bílé mraky. Cesty vedou k opuštěným samotám, k alejím vysokých topolů, k pěstěným ovocným sadům, k bohatým chmelnicím. Představuji si, jak za obzorem vedou k mlýnům a k zříceninám hradů, k pěšinám podél potoků a kolejí vlaků i k hájovnám, které bývají vždycky veselé, protože mají okna plná muškátů a v jedné zahrádce se určitě pase ochočená srna. Mnoho cest do lesů, znějících ptačím zpěvem, končí na pasekách plných pařežů, dozrávajících jahod a malin. V dolících po pařezech plavou ve vodě čolci a nad nimi létají duhově zbarvené vážky. Vzpomínám si na zahradu před jednou hájovnou plnou zářících skleněných různobarevných koulí nasazených na tyčích.

Vzpomínky jsou naším bohatstvím, zůstávají dlouho a tiše ukryty. Stačí ale malý podnět, jiskra, letmý pohled do tváře stařenky kráčející v neděli kolem našich vrat do kostela, nebo hejno letících ptáků na obzoru, a všechno zase ožívá. Když jsou víčka trochu přivřená, derou se příběhy na povrch, nový obraz vytlačuje ten minulý, jako kdyby zápolil o to, být co nejdříve znovu na výsluní. Některé vzpomínky jsou ostré, jako nové, jiné jsou zamlžené a vybledlé jako staré filmy. Ten zmizelý svět jsem od dětství kreslil a maloval. Snad proto se mi tak hluboko vryl do paměti.

Kdosi moudrý řekl, že malíř celý život maluje v podstatě jeden obraz. Je-li tomu tak, mým obrazem, vnitřním modelem je člověk a jeho tvář. Obraz začíná touhou ztvárnit to, co je prožíváno. Může to být pohled na šťastnou matku s dítětem, na objímající se milence, na stařenku, kráčející na hřbitov s kytičkou v ruce, ale i lítost nad špatnostmi, které na nás denně dotírají. To všechno se může stát inspirací. Ta přerůstá do vize, do jakéhosi vnitřního modelu. Pak přichází touha vizi ztvárnit na plátně. Při malbě je ruka vedena i podvědomými záchvěvy nedávných i dávno prožitých

vjemů, které jsme si v sobě ukládali už od dětství. Když má malíř pocit, že malba plyne tak přirozeně, jako když dýchá, prožívá vzácné chvíle slasti, které jsou mu velkou odměnou. Často musí malíř překonávat pocit nejistoty, pramenící z bohatého dědictví tvůrců minulosti. Někdy mu vyrazí štětec z ruky pocit marnosti, vyvolaný otázkou, proč malovat, když už všechno namalováno bylo. To je pravda jen do jisté míry, protože to, co na světě ještě nebylo, je sám malíř se svými sny, tužbami, vzestupy a pády, žijící a vnímající svět a život dnes. Může se pokusit svým dílem zanechat svědectví o tom, že žil v této převratně proměnlivé době, která se nikdy nebude opakovat.

Jak významné dílo vytvořil a jak obstojí v budoucnosti, se malíř během života nedozví. Z historie víme, že musí uplynout nejméně padesát let od jeho smrti, což je čas, v němž odpadnou módní trendy, a teprve pak se ta pravá hodnota díla může projevit. Jediné, co může umělec během života vykonat, je snažit se při tvorbě dotýkat stropu svých možností.

Rozhlasové vyprávění mi pomáhá dobrat se ke své podstatě a to je pro malířskou tvorbu důležité.

ČÍM JSEM MĚL BÝT

Být pilotem byl sen každého kluka. Tenkrát byla válka a na nebi létaly bombardovací svazy a my jsme si v hustých křovinách kolem vsi budovali pilotní kabiny. Klacky se staly pilotovým řízením, krabička od krému na boty kompasem, hroudy hlíny byly bomby. Protože jsme vyrůstali ve skromných poměrech, nikdo nikomu nezáviděl a vážili jsme si každé drobnosti.

V kapsách jsme nosili své poklady, nůž ve tvaru rybičky, zvětšovací sklo z baterky, dřevěnou špulku od nití, malou duhově zbarvenou skleněnou

kuličku. Několik kluků sice pocházelo z bohatších selských rodů, ale protože byli vychováni k pokoře, nepovyšovali se nad nás. Prožívali jsme šťastnou pohádku dětství, která, jak jsme si mysleli, bude bez konce.

Narodil jsem se v hospodářském stavení postaveném dědou a babičkou v roce 1928. Dům měl tři obytné místnosti, chlív pro dvě krávy, mlat se stodolou, řadu chlívků, kolnu, na dvoře studnu s pumpou a malé hnojiště. Za plotem zahrádku pro zeleninu a pár květin. Ve dvou místnostech bydlela babička s dědou, my jsme obývali jednu.

Mé dětství mělo barvu zlatou jako vycházející slunce, svítící do velkého okna ve východní stěně našeho bytu. Třebaže jsme byli chudí, žili jsme šťastně a rodiče si často zpívali. Nejraději tuhle písničku, kterou jsem s nimi zpíval i já: „Život je krásný daleko od lidí, kde nikdo nevidí to naše štěstí...“

Protože tatínek „byl na plíce“, mohl vykonávat jen lehčí práce, které byly málo placené. Ze mne se stal prvňáček a každé ráno jsem odcházel s taškou na zádech do školy. Pozoroval jsem, že maminka má stále častěji vyplakané oči, protože tatínek rychle chřadnul.

Jeden květnový den ve třiačtyřicátém roce, kdy stromy v zahradách byly obsypány květy, přišel den pohřbu. Od rána jsem se zdržoval u babičky a pozoroval příchod smutečních hostů. Všichni byli v černém. Z tatínkova rodného Chodska přijeli strýc Jiří a teta Marie. Ta byla oblečena do svátečního chodského kroje, vyšité ornamenty, květiny a ptáčci zářili všemi barvami. Černý byl jen šátek na její hlavě.

Babička mě za ruku odvedla do naší místnosti k rakvi. Tam byl všechn nábytek zahalen do černých látek a mihotavě plápolaly dvě řady svíček. Babička prsty udělala na rakvi křížek a tiše řekla: „Pomodlíme se, chlapče: Otče náš, jenž jsi na nebesích...“ V tu chvíli mé šťastné dětství předčasně skončilo.

Ještě nějaký čas jsme bydleli u dědy a babičky. Říkali mi, že co se v mládí naučím, ve stáří jako když najdu. Naučil jsem se zapřahat krávy do vozu, pumpovat do kbelíků vodu a dávat ji kravám pít, kopit seno, uměl jsem tři druhy obilných povřísel, kterými jsem převazoval snopy obilí a ty jsem stavěl do mandelů. Uměl jsem vybírat brambory na rozoraném poli.

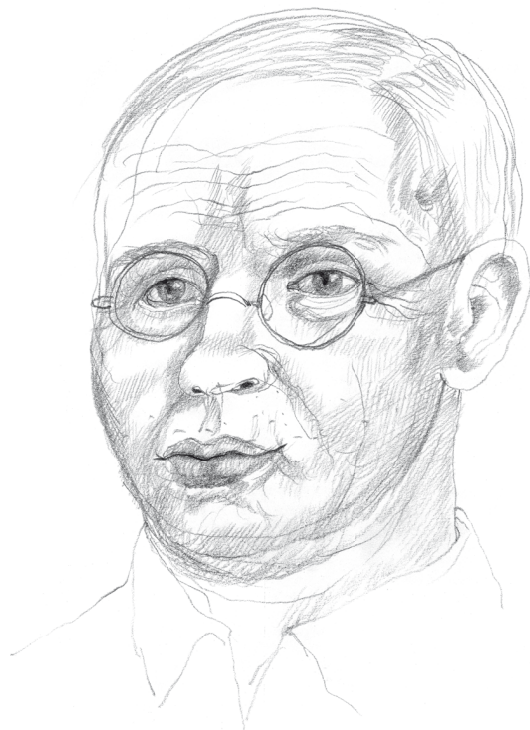
TO DITĚ MUSÍ PRYČ!

Děda s babičkou věřili, že to jejich dlouhá léta pokorně spravované hospodářství převezmu. Ale přišel únor 1948 a diktatura proletariátu změnila životy všech. Stále častěji jsem slýchal otázku, čím ten kluk bude, vždyť je to nemešlo, který si jenom čmárá. Na černý řemeslo je levej, protože když vezme kladivo, praští se do ruky, je hrom do police, který si neumí ani zalepit píchlý kolo. Ale potkalo mě štěstí, když do mého života vstoupil otčím, pavlíkovský holič a kadeřník, dobrosrdečný a uměnilovný člověk. O prázdninách jsem v jeho oficíně před holením mydlil chlapy, dámám umýval a fénoval vlasy a připadal jsem si důležitě. Od zákazníků jsem dostával spropitné, a dokonce jsem slýchal hodně chvály, ale i větu: „Jiříku, dej pozor, abys neskončil jako chlupodravec, ty přece tak hezky maluješ, ne?“ – „Co myslíte, že si za to diškrecí koupí,“ smávala se maminka. „Čtvrtky a barvičky!“ Také jsem se u místního tesaře dva roky učil hrát na housle a později v rakovnické hudebce na violoncello. Ale já už jsem byl stále více posedlý malováním, a tak jsem hudební výuku vzdal.

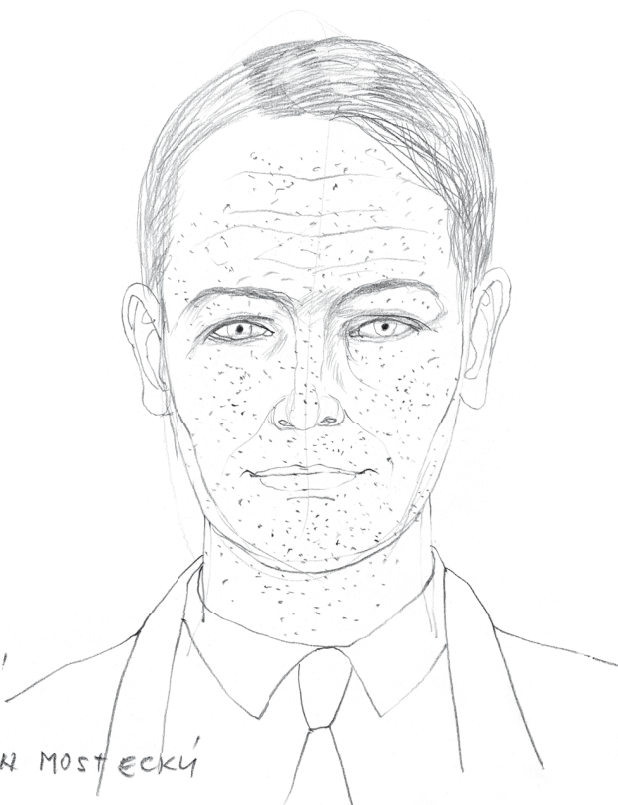
V té době jsem byl poctěn žádostí pavlíkovských myslivců, abych je portrétoval. Na velký formát jsem nakreslil jejich dvanáct tváří. Toto mé dílo bylo vystaveno v pavlíkovské hospodě a stalo se ozdobou mysliveckého bálu. Maminku potěšil můj první honorář. Domů jsem přinesl zajíce a bažanta.

Na rakovnické měšťance jsem měl opět štěstí, potkal jsem dalšího správného člověka ve správný čas. Byl to, jak už víme, třídní učitel Jan Mostecký. Oznámil mi, že pro mne vyjednal výjimku. Nepůjdu ani na horníka, ani do JZD, ale protože mám talent, budu studovat v Praze malířství. Tím začala nejšťastnější doba mého života.

Během desetiletého studia malby a grafiky jsem o víkendech jezdil hrát na taneční zábavy ve vesnických hospodách. Protože jsem byl bubeníkem a nemusel jsem se dívat do not, o to více jsem pozoroval dění na sále. Tato strhující a nezapomenutelná podívaná se stala mou druhou vysokou školou, která trvala osm let. Třetí, rovněž osmiletá univerzita začala hned po skončení studia akademie. Kamarád a spolužák z grafické školy Jiří Srnc mi nabídl účinkování v nově založeném souboru Černé divadlo Praha. S tímto souborem jsem projel velkou část světa. Musím opakovat, že jsem měl zase štěstí.

DŮLNÍ TESAŘ DAN FRANĚK
UČITEL HRY NA HOUSLE - VELKÝ DOBRÁK

TRÍDNÍ
UČITEL
JAN MOSTECKÝ

30. 8. 2012

Když jsem v roce 1969 od Černého divadla odcházel, už jsem věděl, že všechno, co jsem v životě prožil a budu prožívat, se stane námětem pro mou tvorbu.

NAROZENÍ

Zjara 1997 jsem v ateliéru poodešel od rozmalovaného obrazu, zapnul nahrávací zařízení a do mikrofону začal vyprávět o svém narození, jak jsem to slyšel od babičky, maminky i dědy.

Počátkem září roku 1936 se začalo mlátit obilí. Děda do mezer trnitých válců hučící mlátičky vsouval obilné snopy, klasy napřed. Na opačném konci vymláčenou slámu odebíraly babička a maminka, která už byla krátce před porodem. Jak mohla, vybíhala na dvůr nadýchat se čerstvého vzduchu, protože z mlátičky se houlily mraky prachu a maminka se rozkašlávala. Často si přitiskla ruce na zástěru, a když ucítila záchvěvy pohybů dítěte, s povzdechem v předklonu rovnala do snopů vymláčenou slámu, převazovala ji povříslý a ty těžké balíky odnášela do stohu na dvoře. Babička na ni volala: „Kope, kope, vid? Já to znám, před každým porodem jsem dřela do úpadu, sedmkrát, tak vydrž, zítra už bude konec. To víš, děda si myslel, že se vdáš za silnýho mužskýho, kterej nám bude dobrým pomocníkem. Ale ty jsi dopadla jako Helenka, ta si taky vzala souchotináře! Jak dlouho už je na věčnosti? Čtyři roky? Ještě že Hela není sama a má dva kluky. To je těžkej úděl. Je to osud.“

Najednou se objevil můj tatínek Adam se džbánem vody. Děda na něj hned volá: „Adame, podej mi támhle ty snopy!“ Babička říká: „Ale táto, Adam do prachu nemůže, víš, že mu to doktor zakázal.“ Děda si zabručí pro sebe, ale tak, aby to všichni slyšeli: „Já taky nemůžu, když mám jen

jednu ruku. K čemu je takovej mužskej, když nic nemůže,“ bručí si dál, „tak alespoň ať kartáčuje myši! Do prkenný vohrady!“

Maminku tyhle dědovy zlé řeči vždycky rozplakaly. Často, v den mých narozenin, mi tento příběh vyprávěla.

„Děda byl hodnej a poctivej, ale z války přišel s jednou ochrnutou rukou a to mu změnilo celý život. To, že je Adam vážně nemocnej, mi došlo, až když přišlo první chrlení krve a musel do sanatoria.

Pak jsi se v září narodil.

V neděli odpoledne přijel z města doktor, dal mi injekci, prý na povzbuzení, ale pak se ukázalo, že se spletl, byla to injekce na uklidnění a já jsem spala až do pondělka. V pondělí 14. září mě probudily strašný bolesti a jenom slyším matku, jak volá: Mařenko, Mařenko, vydrž! Ale ty jsi nechtěl na svět, chlapče, až v pět hodin večer slyším, jak porodní bába Jirásková do tebe plácá a říká: To dítě je úplně modrý, kdyby se alespoň rozbřečelo! A vtom jsi se rozkřičel.“

Babička si každé mé narozeniny ukazovala na zástěru a říkala: „Ty jsi byl modrej jak tahle zástěra a tvůj táta Adam řekl, byla by ho škoda, je to takovej hezkej kluk, tak požehnej Pánbu, a udělal ti na čelo křížek.“

Tatínkovi bylo tenkrát dvacet sedm, mamince dvacet pět, babičce padesát tři a dědovi padesát pět let. Prý ten den slunce zapadalo do krvavě rudých mraků.

RODNÝ DŮM

Můj rodný dům je na okraji Pavlíkova. Stačilo pár kroků a byli jsme v lukách a polích. Žili jsme v sepětí s přírodou, ve střídání ročních dob. I když ještě někde ležel sníh, radovali jsme se z prvního květu podbělu, z první odvážné sedmikrásky. Příklad jara a stromy vonící mízou v nás jitřily

MAMINKA SE SVATOZÁŘÍ

Maminčiny modré upřímné oči, usměvavá tvář, laskavost, obětavost, vstřícnost. Neznala přetvářku. Mluvila rozvážně a ve slovech se jako v zrcadlech odrážely prožité těžké doby i radostné dny.

Když nás opustil tatínek Adam, po nějakém čase jí ovdovělý soused nabídl sňatek. Odmítla kvůli mně. „On má dva kluky, ty by tě mohli šidit a ubližovat ti a já bych si to celý život vyčítala,“ řekla mi.

A má snad první jasná vzpomínka? Byl teplý letní den a najednou se přihnala bouřka, prásklo pár hromů, oslepily nás blesky, šňůry vod padaly k zemi. Za chvíli bouřka přeletěla, jen tak lehce mrholí a slunce zase žhne. Svět je jako umyté nádobí, nad námi duha. Stojím pod okapovou rourou se zakloněnou hlavou a pátrám: odkud ta voda teče? Proud dešťovky se tříští o mou hlavu a slyším maminku, jak ze dveří volá: „Jiříku, to nejde, koukat se proti vodě! Pojď, ať nenastydneš, osuším tě! Do-staneš čaj s medem.“

Pamatuji si, že sedím mamince na klíně, díváme se z okna na zářící duhu. Prožívám chvíli dosud nepoznaného štěstí.

Netuším, že tato vzpomínka mě bude provázet celý život.

V roce 1987 její Mira odešel na věčnost a osmnáct let byla v domě sama. Ale na samotu si nikdy nestěžovala. Manželé Silberovi, rakovnickí lékaři, dohlíželi na její zdraví. Libovala si, že ten hodnej soused Pepík Truxa jí každé den nosí rohlíky, jeho paní přichází pravidelně na kafe, přitom semelou živý s mrtvejma, až je z toho brní v hlavě. Milan Franěk se ženou jí dělali pomyšlení. Jaruška a Jirka Pánkovi jí s největší obětavostí pomáhali a provázeli ji až do těch nejposlednějších dnů.

Radovala se z návštěv příbuzných příjíždějících z Otročina, Lán, Studené, Kralovic, Varů, Plzně, Neratovic. Miladu a mě vyhlížela nedočkavě každou neděli. Často jsme ji koupávali. Přitom jsem si uvědomil, jak se ten životní oblouk sklenul. Vždyť jsem z toho přestárlého drobného těla přišel na svět a maminka nejdřív koupala mě. Teď umývám já ji.

Díky, osude, že jsi mi dopřál mít maminku se svatozáří tak dlouho...

MAMINKA SE SVATOZÁŘÍ

18. X. 2013

dosud nepoznané city. Znali jsme každou kytku, bílé slepičky, červené koutky, zlaté kopretiny, těšili se na sladkokyselý šfovík. Ten jsme s chutí žvýkali, i když dospělí se divili, že jíme tak kyselou travu, na kterou čurají žáby.

Cesta, vedoucí od našeho domu k opuštěné jabloni, byla rozbrázděná hlubokými kolejami od okovaných kol vozů. Na prostředním vyvýšeném pruhu i po stranách cesty kvetl bílý a rudý jetel, holky, kdykoliv si zamaly, nacházely v něm čtyřlístky a pokaždé volaly: „Čtyřlístej, hoch jistej.“ Dodnes se ptám, proč já jsem nikdy nenašel čtyřlístek ani jeden.

Tato cesta pokračovala až do lesa. U jabloně byla překřížena pěšinou vedoucí od jihu k severu – od řeky Berounky až na rakovnické náměstí. Byla to spíše úzká cesta než pěšina, nejezdily po ní sice velké vozy, ale lidé z dalekého okolí po ní tahali vozíky naložené vším, co chtěli prodat na rakovnickém trhu. Vejce, kuřata, králičí samici v kleci, vykrmenou husu i kachnu, zeleninu ze zahrádky. Z města domů přiváželi potřeby pro domácnost. Tou pěšinou chodili i horníci do dolu Rako nebo k dolu Jiří, taky dělníci tudy spěchali do rakovnických fabrik. Někteří tudy jezdili do města na kole, byla to nejkratší cesta. Po šichtě, udření, se vraceli domů. Krátce pojedli pozdní oběd, vzali si do ruky noviny, lehli si u pootevřeného okna na otoman a za minutu s novinami na obličej usnuli a začali chrápat, jako když pilou řeže. Neprobudilo je ani hulákání doprovázející naše rošťárny na ulici.

Krásnější pěšinu jsem neznal. Třebaže byla od slunce vyprahlá a plná kamení, o to více kvetla. Zlaté pantoflíčky, dojemně krásné, jako krůpěj krve rudé slzičky Panny Marie, modré pomněnky, bílý lomikámen, nafialovělé zvonky, zlatavé kopretiny, jitrocel, omamně vonící mateřídouška, žluté kručinky, heřmánek, ale hlavně bledé květy svlačce, připomínající malou troubu gramofonu na kliku. Tuto květinu jsme obdivovali, protože na noc se její květy zavíraly, a zavřely-li se přes den, do hodiny se strhla bouřka. Nad pěšinou létali motýli, babočky, běláskové i modrásci. Když jsem tu krásu kreslil, musel jsem si lehnout, abych ji viděl zblízka. Pěšinku lemovaly šípkové a trnkové keře. Trnky kvetly dřív. „Teple se obleč, kvetou trnky, bude zima,“ říkaly nám maminky. Na kvetoucích šípkových keřích

jsme mohli oči nechat. Kdyby ty jejich trny tak nebodaly, říkali jsme si. „Nebudme smutní, že růžový keř je plný trní, ale radujme se, že trnitý keř je plný růží,“ říkal nám pan řídící učitel Řežábek. Jednou jsem pod takovým rozkvetlým keřem našel divukrásné modro-bílo-černé sojčí pírko.

Na vrcholu cesty stála Boží muka. Pokaždé je někdo nabítil. Černý liti-
nový kříž s ukřižovaným Ježíšem působil proti modré obloze truchlivě. Utrpení Krista mírnil zpívající skřivánek, který vždycky odněkud vyletěl, zaspíval a ztratil se v nízkém obilí nebo v oranici. Bylo nám divné, že nenápadný, vrabčákovi podobný pták dokáže tak krásně zpívat. U Božích muk jsem vždy postál a nemohl jsem se vynadívat na pohledy do dálek. Rakovník byl jako na dlani, obzor lemovaly modravé Krušné hory, za pohorím Džbán vyčnívala špička Milešovky, na jihovýchodě se táhly křivoklátské lesy, na jihu kopce lemující Berounku a za nimi Brdy a na západě stoupaly k nebi kouře plzeňské Škodovky.

DOMOV

Až dnes jsem pochopil, že domov může být jen jeden. Je to místo, kde jsme se narodili, kde je všechno důležité, protože tam všechno začalo. Domov se zdá nejkrásnější.

Než se vešlo do vrátek, oči upoutal malý záhon bylin. Rostly u cihlové zdi, do níž se opíralo slunce. Bíle kvetoucí arniky, jejíž tuhé kulaté listy dokázaly rychle vyhojit ukopnutý palec nebo říznutí nožem, sametové listy beraního pytlíku ránu zklidnily. Vrzání vrátek i táhla pumpy na studni znělo jak ta nejhezčí hudba. Žádný kohout nebyl tak vybarvený a netrylkoval jako ten náš. Na hluboké, táhlé bučení našich krav, připomínající houkání zaoceánského parníku, jsem byl hrdý. Švitoření vlaštovek, hnízdících

v našem chlévě, znělo jako zvonkohra. Stačilo, aby se babička ukázala na dvoře, a všechno ožilo. „Jen se všichni nezblázněte,“ křičela babička i na králíky dupající v králíkárně. Holubi tleskali křídly těsně vedle její hlavy, prase si něco vyprávělo ve chlívku, slepice se seběhly ke korytu. Pes Míťa a tři kočky dění zpovzdálí pozorovali. Když babička mluvila ztišeně – „Klidně si na mě sedněte, ale nebodejte, to byste umřely“ – znamenalo to, že promlouvala ke včelám. Někdy smutně řekla: „Tys mě neposlechla, bodlas mě, mně to neublíží, ale ty umřeš.“ Když viděla maminku, že v ruce drží staré hadry, ptala se: „Kam to neseš, Mařenko, snad to nechceš vyhodit?“ – „Ale co s tím, maminko, vždyť je to potrhaný, plesnivý a jsou v tom škvoři. Vám je líto všeho a pak jsou tady na dvorku kouty plný harampádí. Koukněte, co je pod tím naprasklým hrcem! Slepíčky, pojďte na hostinu!“ A slepice mamince rozuměly a vmžiku všechny ty šedé, zakulacené malé tvory, kterým se říkalo sviňky, vyzobaly.

Každé jaro maminka posbírala pochroumané motyčky, hrábě, vidle a schovala je za sloupek pod kolnou. Jejich násady chtěla postupně rozřezat a spálit. Druhý den natahala babička všecko zpátky. „Jak to, že si ta holka ničeho neváží, když jako já prožila dvě války?“

V dětství jsme často slyšeli slovo samozásobitelé, ti kupovali v konzumu jen droždí, cukr, sůl a někdy hořčici a cikorku, protože všecko potřebné k životu měli doma. Chleba si sami upekli v pecích, máslo si sami stloukli v máselnících. Pytle mouky, sud s kyselým zelím i se sádlem, svazky cibule, česneku, mrkev i celer, jablka, lahve plné kyselých okurek i vajec naložených ve vodním skle. Ve studni byla chutná voda, ve sklepě brambory, krmná řepa, které se říkalo burgán, seno, suchá vojtěška i jetel a vždy dost zlatavé slámy, jak pro krmení, tak pro podestýlání krav. V domě bylo i potřebné nářadí: sekyry, pily, lopaty všeho druhu, hrábě, motyky. V kolně byla složena polena dřeva, dvě hromady uhlí, hnědé a černé, které vydávalo zvláště veliký žár. O zeď bylo opřeno i několik prken, na nich byly navlečeny králíčí kočky, obrácené naruby, aby dobře proschly. Čtyři roztažené packy připomínaly groteskní figurky.

Samozásobitelé museli dobře hospodařit. Až do předjaří opatrovali na půdě obilí pro jarní setbu. Žito, pšenice, ječmen a oves se lišily barvou

i vůni. Pokaždé když jsem po dvanácti dřevěných schodech vystoupal na půdu, z hromady jsem vzal do dlaně hrst zrní, přivoněl k němu a mezi prsty je nechal protéct zpět. Na střešních latích byly zavěšeny velké hnědavé listy, byl to tabák, vypěstovaný mým dědou a tatínkem na zahrádce. Vrstvu tabákových listů rozřezávali na jemné proužky, kterým říkali domaniko. Děda jej kouřil ve fajfce, tatínek si jím nACPával dutinky. Ty duté trubičky z velejmného papírku si kupoval u trafikanta Vydry. Na půdě také byly pevně zašněrované bílé rance se vzácným husím peřím. U dvou malých půdních oken byly hromady časopisů. Brakové příběhy o kovbojích se jmenovaly Rodokapsy, romány do kapsy. Vedle bylo čtení pro ženy – Večery pod lampou. Jednou jsem za trámem našel knížku plnou hrůzných obrázků, Knihu o nemocech kožních a pohlavních. Dvě srolované vlajky na dřevěných tyčích, jedna protektorátní, druhá fašistická s černým hákovým křížem, šly každému na nervy, nejvíc babičce. „Do těch hadrů bych nejraději kopla, ale musí tady bejt, protože je chodí kontrolovat četníci.“

Důležitou částí domova byla stodola. Tam stála řezačka. Velký stroj s obrovskými zaoblenými noži umístěnými v kole, kterým se točilo, ve mně vyvolával děs. Ostré nože s jemným praskotem řezaly na kousky směs slámy, suché vojtěšky a jetele. Krátká řezanka padala do koše a babička do ní přidávala vařené brambory, burgán a otruby, tomu říkala míchanice a byla to hlavní potrava krav.

Když babička točila klikou řezačky, nesměl jsem do stodoly ani vkročit, jinak by začala vykřikovat to, co už jsem znal. „Ty motovidlo, marš pryč! Tady nemáš co dělat! Víš, jak Brabcojc kluk přišel u řezačky o ruku!“ Tak jsem ji pozoroval alespoň zdálky.

Na chroupání nožů, vůni řezanky a míchanice nejde zapomenout.

Za řezačkou na zdi viselo několik cepů. Tím nejmenším, s tenkou hladkou násadou, babička každý rok mlátila dlouhá stébla žita, přinesená z pole. Cep byl asi půlmetrová těžká silnější kulatina z tvrdého akátového dřeva. S násadou byl spojen koženými řemeny a silnou, houževnatou vepřovicí. Mláčení cepem byla věda. Babička pohybovala násadou tak, aby cep celou plochou dopadal do klasů ležících na dlažbě mlatu. Úder nesměl

BABIČKA NAKLEPAVA KOSU
NA BABCE 29.8. '12